ROK V. 22 STYCZNIA 1939 R. NR 4.

POLSKA

KULTURA LUDOWA w POLSCE

Piękne obrzędy ludowe nie mogą zaginąć, pielęgnujmy je w świetlicach, teatrzykach i na obchodach narodowych.

Lud polski i jego bogata kultura stały się dziś przedmiotem szczególnego zainteresowania całego społeczeństwa. Zdajemy sobie dobrze sprawę—jak ważną rolę odgrywa wieś w życiu narodu i państwa. Na wsi żyje główna część narodu — lud, który przez swe zdrowie moralne i fizyczne stanowi o jego sile politycznej i gospodarczej. Ten lud wiejski związany z ziemią, zbliżony najbardziej sposobem życia i pracy do przyrody — wytworzył w ciągu wieków odrębną swą kulturę. Kultura ta na przestrzeni wieków ulegała wielu zmianom i dziś jest inna niż dawniej — ale — też różne czynniki w ciągu lat ją kształtowały.

Aby zrozumieć dokładniej kulturę ludu polskiego, musimy ją zbadać, musimy poznać te czynniki, które ją tworzyły i podtrzymywały.

„Nie wystarczy — pisze prof. Bystroń — znać pieśni czy opowiadania ludowe, obrzędy, zwyczaje, czy sztukę, musimy zanalizować kulturę ludową, jako całość".

Jeśli więc będziemy śledzili procesy kształtowania się kultury w czasach dawniejszych, to przekonamy się, jak silny wpływ wy-

wierała tu — **tradycja.** Mamy cały szereg systemów tradycyjnych, bardzo prostych, dotyczących przyrody, świata ponadludzkiego i życia społecznego.

Poza silnym przywiązaniem do tradycji wielką wagę przywiązywano do **autorytetu ludzi starszych,** którzy tę tradycję pielęgnowali. Wszystko, co poprzez wieki dochowało się z dawnej kultury — temu właśnie autorytetowi ludzi starszych podlegało. Kiedy zapytano chłopów z Wileńszczyzny dlaczego trzymają się starych zwyczajów—odpowiedzieli: „tak robili dziaduczki i pradziaduczki, tak i my robimy i będziemy robić".

Z czasem zjawiły się inne autorytety jak nauka chrześcijańska a z nią **Kościół.** Dzięki Kościołowi zostały wpojone w lud nowe pojęcia o życiu społecznym, o etyce, nauce, literaturze itp. Kościół wnosił nowe treści, obce dotąd ludności, szerzył je systematycznie i pogłębiał, a jednocześnie wykorzeniał dawne pojęcia i wierzenia.

Najpiękniejszym strojem ludowym jest strój krakowski.

Wesele huculskie.

Wiele sposobności do nauczania miało kazanie lub spowiedź. Poza tym Kościół oddziaływał na sztukę budownictwa, na zdobnictwo tekstylne. Wpływ Kościoła działał przez wieki.

Obok Kościoła — silny wpływ na lud wywiera **dwór.** Chłop naśladował często szlachcica wiejskiego, który ze swej strony utrzymywał kontakt z miastem, szkołami, i innymi ogniskami kulturalnymi.

Oczepiny podczas wesela krakowskiego.

Za pośrednictwem dworu szła na wieś oświata, dwór tępił zabobony, czary i wróżby. Wola dziedzica mogła wpływać na zmianę nazwiska chłopa, mogła zmieniać nazwy miejscowości. Sukiennictwo, haftarstwo, koronkarstwo, podobnie jak tkactwo i kilimkarstwo rozwija się na wsi dzięki dworom. Dla nich najpierw produkowano swe wyroby, przy czym dwór nieraz wskazywał na wzory. Poprzez dwór zjawiają się w tkaninach ornamenty wschodnie: tureckie, perskie, czy wzory francuskie i t. p.

Ważnymi etapami w rozwoju kultury ludowej było uwolnienie i uwłaszczenie włościan, a tym samym uniezależnienie się od dworu.

Natomiast autorytet **„ludzi bywałych"** jest i dziś jeszcze silny. Ludzie ci, którzy kawał świata zwiedzili, poznali wiele, wracając na wieś przynosili różne wiadomości o świecie. Byli to żebracy wędrowni, w innym niż dzisiaj znaczeniu, byli jeńcy wykupieni lub zbiegli z niewoli, żołnierze, którzy po latach tułaczki wracali do stron rodzinnych, lirnicy, śpiewacy, sprzedawcy wędrowni, nawet cyganie. Wszyscy oni wędrowali od wsi do wsi, wzbogacali kulturę ludu — przenosząc podania, bajki, pieśni, muzykę, czary itp.

Obok tych autorytetów kształtujących kulturę dawnej wsi zwyczajami płynącymi z obcych systemów kulturalnych była także twórczość zamykająca się jednak w dość wąskich granicach. Twórczość ta miała duże znaczenie. Ona to sprawiła w znacznej mierze, że kultura ludowa nie jest zlepkiem różnych treści z różnych stron pochodzących, lecz częściowym ich przetworzeniem.

Ta kultura ludowa oparta na dawnym składzie autorytetów uległa dużym zmianom.

Autorytety dawne osłabły, nauka kościelna nie wywiera tak silnego wpływu na lud jak dawniej, ograniczył się wpływ dworu,

natomiast pierwsze miejsce zajmuje dziś książka, gazeta, szkoła, nauczyciel. I wpływ miasta silniej się odczuwa. Inne czynniki wnoszą dziś nowe treści kulturalne do wsi: służba wojskowa, emigracja zarobkowa. Nowych autorytetów jest coraz więcej, te utrwalają się i podnoszą poziom umysłowy, społeczny i techniczny wsi.

Oblicze duchowe ludu polskiego

Włościanin polski silnymi węzłami związany jest z ziemią, z najbliższą okolicą. Z przywiązania chłopa do miejscowych warunków, w których żyje i które odczuwa instynktownie, płynie jego miłość do własnego języka, religii i obyczaju.

Odznacza się on wielkim realizmem życiowym i posiada silne poczucie odpowiedzialności za swój los i liczy głównie na siebie. Obraca się on głównie w własnej gminie i parafii tzn. tych instytucjach, które niejako regulują bezpośrednio jego życie. Czasem granice rozszerzają się do ram powiatu, dziś przez udział w życiu politycznym — obejmują całe państwo.

Chłop polski nie jest z natury zacofany — ale ma silną świadomość swoich interesów.

Usposobienie ma chłop polski pogodne — znosi cierpliwie swą dolę, poddając się woli Opatrzności. Smutek po stracie osób bliskich nie jest głęboki ani długi. Zresztą chłop nasz skłonniejszy jest do pojmowania życia na wesoło niż na ponuro. Wesoły w melodii, obraca w żart smętną treść.

Ważną cechą kultury chłopa polskiego jest jego wrodzona dobroć.

Chłop jest wyrozumiały mówiąc o innych, jest sprawiedliwy. Często przebacza krzywdy mu wyrządzone.

Poziom moralny wsi naszej jest naogół dość wysoki, zwłaszcza w zakresie ochrony własności. Zasady chrześcijaństwa chłop pojmuje raczej sercem i instynktem niż rozumem.

Organizacje ludowe biorą czynny udział w uroczystościach narodowych i państwowych.

Najlepiej może kulturę chłopa polskiego oddaje śpiew.

Całe niemal życie upływa mu przy wtórze śpiewu. Śpiewa w domu i w polu przy pracy, śpiewa na pastwisku i w lesie. Pieśń nadawała rytm życiu wsi, wyrażała jego światopogląd, sprzęgała go z przyrodą i wznosiła do Boga. Na uwagę zasługuje wielkie zamiłowanie ludu naszego do poezji, które możemy obserwować w czasopiśmiennictwie ludowym. Spotyka się często dobre utwory literackie w czasopismach młodzieży, których autorami jest młodzież pochodząca ze wsi.

Dawne pieśni obrzędowe zwłaszcza związane z obrzędami dorocznymi jak pieśni zapustne, wiosenne, świętojańskie, żniwne, w znacznej części zaginęły, pozostały tylko pieśni weselne oraz pieśni dożynkowe, ale mało mają one elementów pochodzących z odległej przeszłości. Kolendy utrzymały się dobrze do dzisiejszych czasów dzięki temu, że nabrały cech pieśni kościelnych.

Cechuje też lud nasz religijność oraz głęboka uczuciowość.

Pieśni świeckich, nieobrzędowych jest znacznie mniej. Motywy są tu różne, znane i u innych narodów.

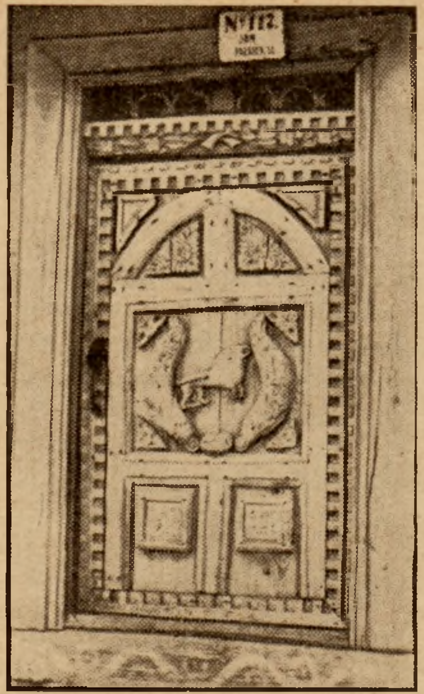
Tańce ludu polskiego są różne, od poważnych i powolnych, które

Z procesją na Boże Ciało.

Kapela ludowa.

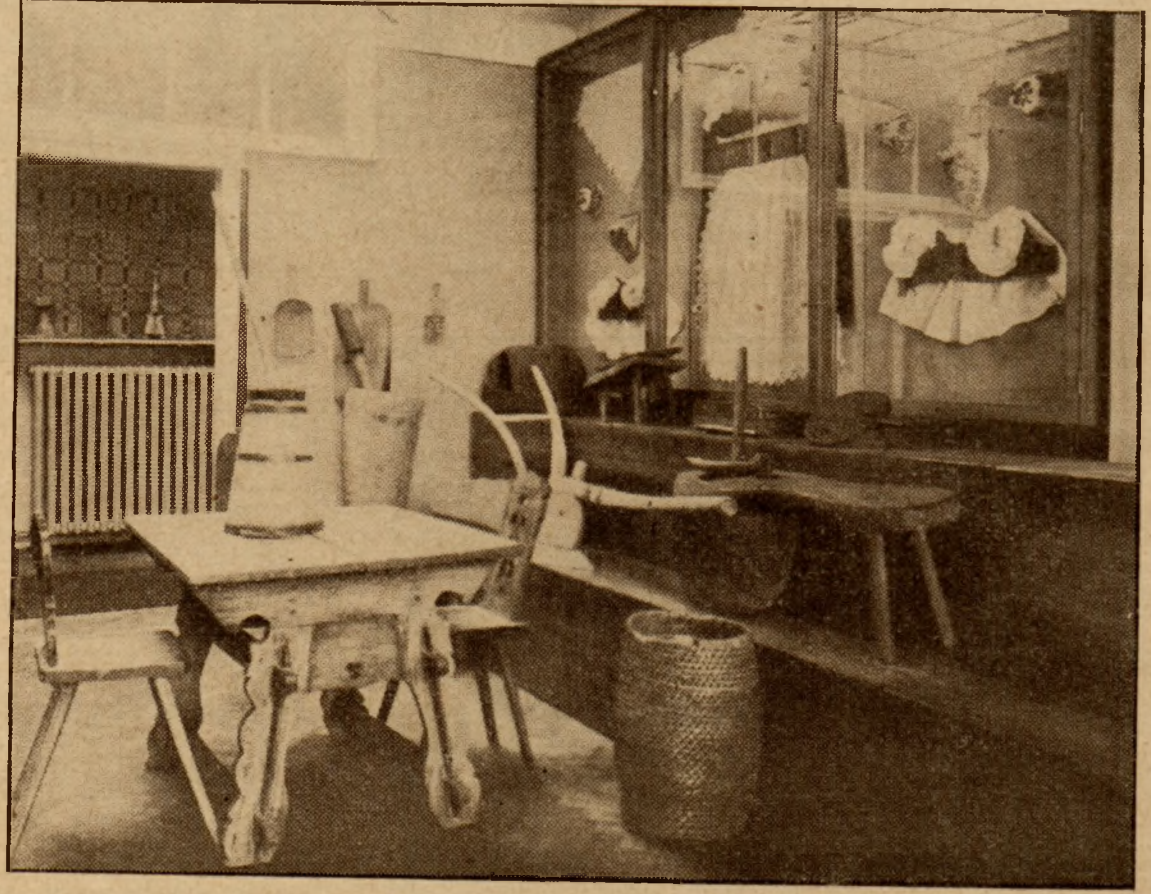
Drzwi z chaty łowickiej.

powoli zanikają — do wymagających-wielkiej gibkości, zręczności i siły jak mazur, zbójnicki, oberek i in.

Zmysł piękna przejawia się w zdobnictwie przedmiotów użytku codziennego. Zarówno one jak i przedmioty czci religijnej odznaczają się barwnością, wdziękiem i różnorodnością elementów zdobniczych. Dotyczy to stroju ludowego, mebli, uprzęży , chat i budynków gospodarczych, krzyżów przydrożnych, kapliczek i kościołków drewnianych z dzwonnicami. Zagrody włościańskie, kościoły i zamki obronne — wszystko to było z drzewa ozdabiane rzeźbą. Na motywach rzeźby drzewnej są wzorowane poczęści motywy zdobnicze używane w haftach, wyszywankach i wycinankach z papieru, częściowo opierają się one na późniejszych wzorach artystycznych, zwłaszcza kiedy kontakt warstw społecznych różnych zawodów i poszczególnych terytoriów staje się coraz intensywniejszy — kiedy wpływ miasta silniej wieś przenika.

Weselny strój łowicki.

Sprzęt gospodarski z pszczyńskiego (Śląsk).

Udział ludu w kulturze narodowej

Lud niewątpliwie w znacznej mierze oddziaływa na rozwój kultury narodowej. Jest bowiem odbiorcą dóbr kulturalnych. Zarobki i widoki zbytu pobudzają go do wynalazków i przyśpieszenia produkcji przemysłowej. Jednocześnie wielu poetów i literatów podnieca zawsze do twórczości chęć oddziaływania na jak najszersze warstwy ludowe.

Stale odbywa się wymiana: lud czerpie dobra kulturalne z kultury ogólnonarodowej a z drugiej strony, wśród wyższych warstw społeczeństwa istnieją warunki dla szerzenie się wartości wytworzonych w dziedzinie sztuki przez lud. Wyższe warstwy odczuwają niedostateczność własnej twórczości w tej dziedzinie i zaspokajają swoje potrzeby wytworami kultury ludowej.

Tym się tłumaczy powodzenie naszych makat, kilimów, wełniaków i wyrobów z gliny itp. wśród

Kapliczka podhalańska.

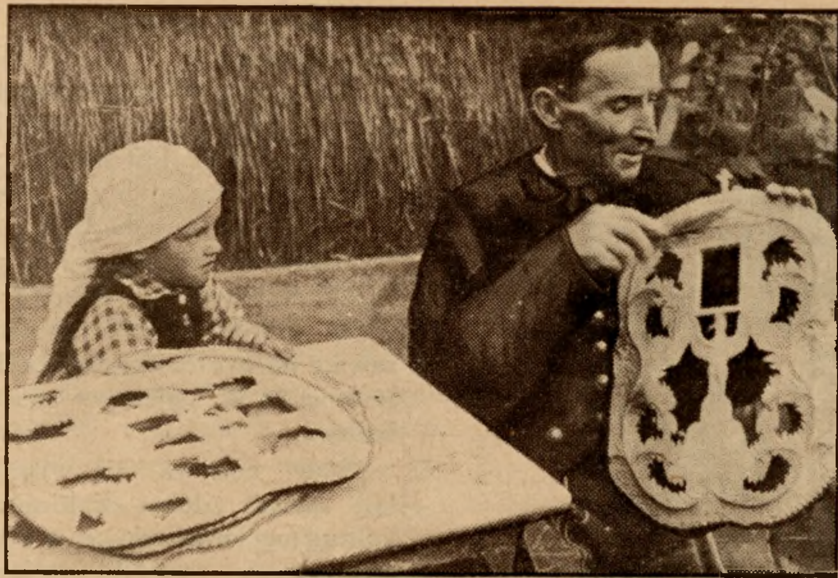
wyższych warstw. Podobnie, szerokie rozpowszechnienie ludowych koronek, haftów, naszywek, pasów wełnianych, którymi kobiety wyższych warstw ozdabiają swoją odzież, temu samemu motywowi zawdzięczamy. Stosunkowo jednak dosyć późno zaczęto zwracać uwagę na kulturę ludową i na jej

Ganek chaty góralskiej.

znaczenie jako tworzywa kultury narodowej.

Wprawdzie już Kochanowski i Szymonowicz w XVI w., a później w XVIII w. Karpiński czerpali natchnienie z poezji i obrzędów ludowych, dopiero jednak Mickiewicz i późniejsi romantycy znaleźli w pieśniach i legendach ludowych obfitość nowych form i źródło natchnień. Podobnie o muzyce polskiej można dziś powiedzieć, że urosła i rozwinęła się na motywach ludowych. W malarstwie — po przeszłości historycznej—wieś i krajobraz, pełne barw i uroku, stały się przewodnimi tematami. Zdobnictwo ludowe stworzyło podstawę polskiej sztuki stosowanej w zakresie meblarstwa, malarstwa dekoracyjnego, hafciarstwa, zabawkarstwa, introligatorstwa itd. Grafika polska wzoruje się na dawnych ludowych rycinach i obrazach na szkle. W ogóle na wszystkich polach pracy nad dalszym rozwojem kultury naszej widać wyraźny zwrot do jej prażródla, do kultury ludowej.

Snycerstwo i rzeźba ludowa stoją na wysokim poziomie.

Ceramika ludowa.

Wpływ kultury ludowej na poezję i powieść jest dosyć wyraźny. Tetmajer, Reymont i szereg mniejszych i większych talentów pochodzi czy pisze o wsi, wnosząc do literatury i sztuki motywy wiejskie.

Utwory jak „Orka na ugorze", „Droga przez wieś", „Pamiętnik Jasia Kunefała", „Marcyna" i wiele innych to twórczość — która wyrasta ze wsi i przez wieś rozwiązuje ważkie zagadnienia życia.

Rzeźbiarze polscy — to w znacznej liczbie — synowie ludu.

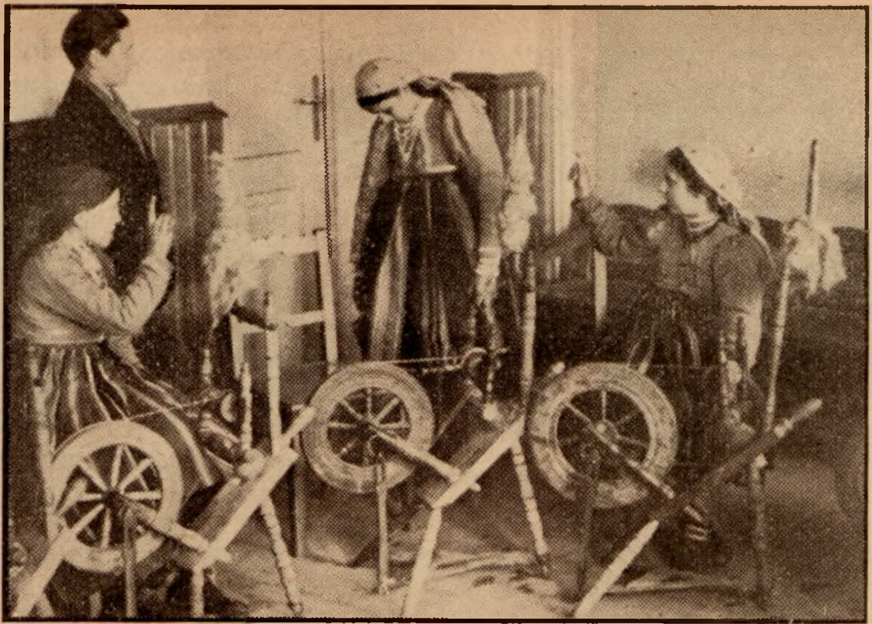
Znaczny procent inteligencji pracującej twórczo — na innych polach kultury — wydała wieś polska.

Już w czasach niewoli wkład ludu w budowę kultury narodowej był bardzo znaczny. Kultura narodowa rozwijała się w coraz szerszej mierze na gruncie kultury ludowej.

Chociaż w dawnej Rzeczypospolitej lud był pozbawiony reprezentacji politycznej — to jednak był czynnikiem twórczym i

Na targach dostać można piękne samodziały ludowe.

Przędzenie lnu.

doniosłym. Wywóz zboża i produktów leśnych, na czym się opierał dobrobyt szlachty, to praca włościanina, obrona państwa, to przede wszystkim podatki i krew chłopa. Żołnierz pochodzenia ludowego miał przewagę w wojsku polskim od w. XV, nie tylko jako piechota łanowa, ale także jako prosty żołnierz w formacjach polskich i obcych, których oficerowie byli pochodzenia szlacheckiego.

Słusznie więc lud polski całą przeszłość Polski za swoją przyjmuje.

Przyswojenie sobie przeszłości narodowej ułatwił ludowi w wysokim stopniu Henryk Sienkiewicz przez swoją trylogię, która istotnie trafiła do ludu i wywarła głęboki wpływ na obudzenie i rozwinięcie uczucia narodowego u włościan.

My zaś ze swej strony pamiętać musimy, że „pogłębianie form kultury ludowej jest tym samym pracą nad podnoszeniem kultury narodu".

Wzór materiału o wzorach ludowych.

Przyszłość kultury ludowej

Wieś coraz silniej ulega wpływowi miasta. Ale, aby zbyt szybko postępująca urbanizacja wsi nie okazała się dla niej zgubną, należy utrzymywać dobrobyt wsi, by zachować równowagę między miastem a wsią, między przemysłem a rolnictwem.

Sam lud czuje się przywiązany do swej kultury — rozumie jej wartość, posiada poczucie swej godności stanowej i zawodowej.

W tworzeniu kultury ludowej w przyszłości doniosłą rolę będą odgrywali wielcy przodownicy. Oni — pochodzący ze wsi, wychowankowie szkół rolniczych, uniwersytetów wiejskich będą dla wsi pracowali. Oni przyczynią się do tego, by lud żywił do swej kultury przywiązanie, ale i z naszej strony żywić musimy dla niej szacunek i szczere zainteresowanie. A nastąpi to wtedy, gdy kulturę ludową Polski poznamy, gdy zrozumiemy ją i odnosić się do niej będziemy „nie jak do muzealnych rupieci, ale jak do żyjącej i

Przed straganem z własnymi wyrobami.

Z kościelnej sztuki ludowej — Chrzest Chrystusa (Piekary Śląskie).

mającej prawo do życia rzeczywistości kulturalnej wielkiej masy narodu".

Pielęgnowanie kultury ludowej zagranicą

Mamy w dorobku kultury wiejskiej w Polsce szereg obrzędów i uroczystości, które są bogatym materiałem dla widowisk urządzanych w środowiskach polskich zagranicą. W formach widowiskowych każdego obrzędu jest ów pierwotny w najogólniejszym znaczeniu pojęty — teatr ludowy. Nie zamyka się on w ciasnych formach wodewilu czy komedyjki, granych na scenie z malowanymi dekoracjami, ale rozprzestrzenia się w swoich możliwościach do bardzo szerokiej skali form, od zabawy, korowodu, poprzez uroczystości aż do misterium i nabożeństwa. Widowiska te najpierw przez kościół propagowane, potem zarzucone utrzymały się dotąd wśród ludu. Dziś grywane znowu na scenach teatrów są wyrazem artystycznym istotnej treści życia wsi. Ostatnie lata są okresem wytężonej pracy zbierania materiałów i badania naukowego kultury ludowej. Dzięki temu w muzeach gromadzimy zbiory, ratując dziela ludu naszego, a przez widowiska — wznawiamy jego tradycje.

Pielęgnujmy dalej tę kulturę ludową, która jest, rozwija się i staje się świadoma siebie, i z niej oceniając wartość naszego ludu, oceniajmy jednocześnie kulturę naszego narodu.

(Oprac. wg. książki Jana St. Bystronia: „Kultura ludowa w Polsce").

Rodzina św. Anny, rzeźba w drzewie ze Śląska Cieszyńskigo w. XV—XVI.

Wydawca: Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Mazowiecka 1.

Szef Biura Prasowego Ś. Z. P. z Z.: Inż. J. Grabowski — Redaktor Wydawnictw Ś. Z. P. z Z.: Władysław Oszelda.

Zakłady Graf.-Introl. J. DZIEWULSKI, Warszawa, Mariensztadt 8.